

LÂTİFE HANIM KRİTİĞİ ÜZERİNE KRİTİK

CEMİL KOÇAK

Sabancı Üniversitesi
Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Rıfat Bali'nin derginin Eylül (153 üncü) sayısında yayınlanan Lâtife Hanım kitabı kritiği, pek çok bakımdan kritik edilmeyi hak ediyor. Bali'nin bütün yazarların hayâli olması çok muhtemel olan çok satmak ve çok okunmak konusunda yazdıklarını, ben biraz da son yıllarda çok satılan kitapların değeri konusundaki tartışmalar ve satış yöntemlerine yönelik eleştiriler kapsamında ele alıyorum ve sanıyorum ki, Çalışlar'ın kitabının sâdece tanıtımı değil, fakat kitabın içeriğidir ki, bu başarıyı sağlamıştır. Kitabın korsan satışını da hesâba katarsak, şu âna kadar 100.000 rakamına ulaşmış olması şaşırtıcı sayılmaz. Bu da nitelikli bir kitabın, en az bu sayıda geniş bir okuyucusu olduğunu göstermesi bakımından hem çok önemli ve hem de sevindirici.

Bali, belli ki kitabı yalnızca eleştirmek için eleştirmiş. Bu şuradan belli ki, Bali'nin yaptığı eleştiriler ile vardığı sonuçlar arasında okyanus genişliğinde bir boşluk bulunuyor. Şöyle ki;

Bali, “bilimsel incelemelerde geçerli olan yayın ilkeleri” konusunda yazarı bilgisizlikle ve “titiz bir araştırmacı” olmamakla ithâm ediyor; ardından da bütün bu nedenlerle “biyografinin vasfı ve düzeyi konusunda çok ciddi tereddütlere yol açacak hatâ ve eksikliklerle mâlûl olduğu”nu belirtiyor.

Şimdi Bali'nin bu sonuçlara ulaşmak için ortaya koyduğu gerekçelere bir bakalım: Bali'ye göre, eğer Çalışlar, (1) yabancı bir yazarın adını hep doğru yazabilmiş olsaydı, (2) yabancı makâle başlıklarını dipnotlarında orijinal olarak zikredebilseydi, (3) o makâlelerin bir de kaynakçada sayı ve sayfa numaralarını koymuş olsaydı (eğer içeride belirtildi ise, buna gerçekten ihtiyaç olduğu düşüncesinde değilim), (4) fotoğrafların diğer kısmının da kaynaklarını yazabilseydi, (5) yabancı kaynakların Türkçe tercümelerine atıfta bulunmamış olsaydı, (6) bir derginin zikredilmesinde iki ayrı târih ile bir kaynağının sayfa numarasını yanlış yazmamış olsaydı, (7) alıntılarda atlama yaptığında bunu iki kez (...) olarak belirtseydi, (8) 660.000 Dolar ile 613.000 Dolar arasındaki meblâğı doğru hesâp edebilseydi, (9) Londra ile Lozan'ı da birbirine karıştırmıyaydı; mükemmel bir eser mi meydana getirmiş olacaktı? Sanırım evet! Çünkü, Bali'nin yazarın eseri üzerine bütün eleştirileri bundan ibârettir ve kitabın “vasfı ve düzeyi” konusunda hiçbir fikir vermemektedir.

Kanımca Bali, kitaba da, yazara da haksızlık ediyor. Bali, özellikle; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan üç adet belgenin kitaba ilâve edilmemesinin yarattığı sonuçları da abartıyor. Bu üç belgeyi de ben arşivden hatırlıyorum. Ama eğer Çalışlar, (ilke olarak eksiklik olarak göreceğim) bu araştırmayı yapıp da, Bali'nin sözünü ettiği bu üç belgeyi de kitabına katsa idi, Bali'nin bu hayli sert eleştirilerinden kurtulabilecek miydi, bundan emin değilim. Kanımca bu üç belgenin daha kullanılması, kitabın değerini daha da yükseltmezdi. Hele Bali'nin yazarın yabancı basından topladığı haberlere yönelttiği eleştiri de benzer seviyede. Bali, gerçekte kitabı değil de, yazarın duygularını ve mülâkâtını eleştiriyor. Mâdem yabancı basının kullanılmasında bu kadar abartı yersizdir, o hâlde Bali'nin şimdiye kadar bu konuda bu haberlerin niçin kullanılmamış olmasına da bir açıklama getirmesi gerekmez miydi? Çalışlar'ın Ermeniler ile ilgili paragrafı kullanmamış olması gâyet

açıklanabilir: Çünkü, bu satırlarla Lâtife Hanım biyografisi arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Bali'nin yazarı okuru yanıltmakla suçlaması en hafif deyimle mübâlâğa olmuştur. Bir de Çalışlar'ın bir İngilizce tercüme hatâsı bulunuyor: kalabalıkla ilgili. Bu cümlelerin yanlış tercüme edilmesi kitapta bir savı mı çürütmüş oluyor? Bali yine abartıyor. Tıpkı diğer çeviri yanlışlarında olduğu gibi. Bali'nin Gaulis'in alıntısının kitapta kullanılmamasını da, "Çalışlar'ın kaynakları kullanırken nesnel olmayan bir şekilde seçici davrandığını ortaya koyduğu" şeklinde değerlendirmesi hatâlıdır; çünkü kitabın ana fikrinde ve metinde buna yakın ve benzer ifâdeler zâten geçmektedir!

Bütün bunlardan sonra, Bali, kitabın "kalıcı niteliğe" sâhip olmadığını belirtiyor ve bu türden araştırmalar için "çok ciddî zaman ve emek" harcanmasını istiyor. İyi ama yazarın zaman ve emek harcamadığını nereden biliyoruz? Belki de harcamıştır, ama buna rağmen değerli bir eser ortaya çıkaramamıştır. Bunun da örnekleri vardır. Bir eserin niteliği ile yazarın harcadığı zaman ve emek arasında zorunlu bir bağ kurmak, katılmadığım bir yaklaşımdır. Muhtemelen arada doğru orantılı bir korelasyon bulunmaktadır. Fakat bu genelgeçer doğruyu bir kritik konusu yapmak yanlıştır. Eğer gerçekten öyle olsa, kitapların sunuşlarında yazarlar eserleri için harcadıkları zaman ve emeği de matematiksel bir şekilde ifâde etmek zorunda kalırlardı ve bu da Bali'ye göre kitabın başarısının ölçülerinden biri olabilirdi!

Bali'nin bir talebi de, "sâdece gazete haberleri ve anılara değil, arşiv belgelerine de dayanan" biyografi yazımıdır. Lâtife Hanım'ın evrakları dolayısıyla bu dergide (Mart 2005/135 inci sayı) yayınladığım "*Arşivler Açıldı... Ya Belgeler*" başlıklı yazımda (sayfa: 20-29), konuya ilişkin yaklaşımları değerlendirmiştim. Kapalı belgelere dayanarak Çalışlar'ı eleştirmek ne denli etikdir? O belgeler açılıncaya dek, Lâtife Hanım biyografisini yazmamak ve piyasadaki sıradan ve pespâyeye metinlerin hâkimiyetine katkıda bulunmak mı tercih edilmeliydi? Bali'nin bu soruları hiç sormadığı kanısındayım. "İmkân dâhilinde sıfır hatâlı eser"i ben şimdiye kadar hiç görmedim. Kendiminkiler dâhil... Gören varsa da, beri gelsin... Bugün çok değerli pekçok eserde buna benzer hatâlar bulunmaktadır. Ama hiçbirimizin aklına bu eserleri bunun için eleştirmek geçmez. Bali topun kantarını burada tamâmen kaçırmış görünüyor.

Kanımcıca Lâtife Hanım kitabının asıl tartışılması gereken yönleri şunlardır: Elimizde olan ve araştırmanın sonucunda ortaya çıkan bilgilerle; (a) Kitap, Lâtife Hanımın hayâtının tamâmını ve kişiliğini bize aktarabiliyor mu? (b) Onun hakkında (ve belki de döneme ilişkin) yeni bir şeyler öğrenebiliyor muyuz? (c) Atatürk'le ilişkisinin boyutlarını ve bu ilişkideki sıkıntıları ve sorunları çizebiliyor mu? (d) Bütün bunları dönemin târihsel fonunda mı anlatmaya çalışıyor? (e) Kaynaklarında bir eksiklik var mı ve bu eksiklik kitabının ana tezlerini yeniden gözden geçirmesini gerektirecek ölçüde mi) vb...

Ama bence çok daha önemlisi, bütün bunları yaparken, vâir olan paradigmanın dışına çıkabiliyor mu, literatürü sorguluyor ve kritik edebiliyor mu, bu konuda yeni bir yaklaşımı var mı ve kitabında bu yaklaşımını temellendirecek ölçüde argümanlarını kullanabiliyor mu şeklindeki soruları yanıtlamaktır. Bali'nin ise bütün bu asıl soruları hiç sormadığını görüyoruz. Oysa yanıt bekleyen asıl sorular bunlar olmalıydı.

O hâlde, "gerçek Lâtife Hanım biyografisi araştırılmaya ve yazılmaya muhtaç" olabilir; elbette umarım bundan sonra piyasa işi değil de, Çalışlar'ın yaptığına benzeyen standardı hayli yüksek ve başarılı metinler üretilmeye devâm edilir. Fakat piyasadaki pek çok metinle karşılaştırılması Çalışlar'a büyük haksızlık olacak olan bu kitabın da değerini teslim etmek, başta araştırmacılığın ne olduğunu bizzat kendi tecrübeleri ile bilenlere düşer sanırım.

Kanımca yeterli bir araştırmaya dayanan bu eser, aynı zamanda Mango'nun *Atatürk* biyografisinden sonra Türkçe okuduğum en iyi biyografidir. "Biyografi denemesi" nitelemesi bu bakımdan çok haksızdır.

Bu noktada ise, gerçek bir Lâtime Hanım kritiği hâla yazılmayı bekliyor! Çünkü bunu hak ediyor.